

OBICEIURILE AGRARE — O DOMINANTĂ A CULTURII POPULARE DIN MOLDOVA

DE

ION H. CIUBOTARU și SILVIA CIUBOTARU

Problema obiceiurilor folclorice continuă să ocupe un loc de primă însemnătate în cercetările etnologice actuale, întrucât ea constituie cheia de boltă a germinației creației populare. Obiceiurile se remarcă printr-o mare rezistență în timp, în ciuda faptului că sînt supuse unui proces continuu de desacralizare, proces care constă de fapt într-un fenomen de translație din planul ritual spre cel ceremonial. Această trecere determină, în ultimă instanță, o refuncționalizare a obiceiurilor populare, fără ca esența acestora să se anihileze cu totul.

Din bogatul și extrem de interesantul repertoriu al obiceiurilor tradiționale românești, ivite sau conservate în spațiul moldovenesc, ne-am propus să luăm în discuție cîteva practici rituale arhaice, prilejuite de înțelețnicirea fundamentală a oamenilor acestor locuri care este agricultura. Baza documentară a lucrării o constituie, în cea mai mare parte, materialul inedit aflat în colecțiile *Arhivei de folclor a Moldovei și Bucovinei*.

Multiplele credințe și obiceiuri ce se leagă de fiecare etapă a muncilor agricole indică importanța deosebită ce se acordă acestei ocupații. Asigurarea celor mai bune auspicii sub care să se parcurgă drumul ciclic al bobului de grâu către pîine constituie scopul principal spre care converg toate gesturile agricultorului, chiar și acelea care la prima vedere par lipsite de semnificație. Sintetizînd complexitatea obiceiurilor agrare, cu profunde implicații etnologice, Mircea Eliade consideră munca agricultorului un adevărat ritual. Perenitatea obiceiurilor agrare se verifică și prin faptul că din multitudinea de zeități ale lumii antice nu au rezistat vremii decît cele ale fertilității pămîntului: „Demeter a supraviețuit în folclor, în vreme ce Jupiter a dispărut de mult timp”¹. Fiecare moment semnificativ din desfășurarea muncilor agricole este însoțit de un ansamblu de acțiuni specifice. O clasificare a acestor contexte rituale, în funcție de încărcătura simbolică a fiecăruia în parte, a realizat, pentru obiceiurile agrare ruse, V. I. Propp².

¹ Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris, Payot, 1975, p. 230.

² V. I. Propp, *Russkie agrarnie prazniki*, Moscova, 1963.

Străvechi rituri solare legate de solstițiu, dar și modificările aduse calendarului oficial — care au făcut ca Anul Nou să fie schimbat din martie la începutul lui ianuarie — explică de ce complexul obiceiurilor agrare debutează cu ciclul celor practicate în perioada dintre Crăciun și Bobotează. Cum fiecare dintre gesturile îndeplinite în acest interval are valoare de *omen*, foarte multe sînt executate cu scopul de a provoca bogăția ogoarelor.

La Crăciun și Anul Nou se îndeplinesc numeroase rituri divinatorii pentru roadele cîmpului. Proba *tăciunilor aprinși ori a calendarului de ceapă* este însoțită, adesea, de verificări mai convingătoare, cum ar fi încercarea puterii de germinație a diferitelor soiuri de plante. Se obișnuiește, de asemenea, să se pună în colțurile unui ștergar grîu, porumb, fasole, cartofi, iar cineva legat la ochi atinge unul din colțurile ștergarului. Planta pe care se pune mîna mai întîi va da rodul cel mai bogat în anul ce vine (Pleşani, Botoșani). Tot în zona Botoșanilor (satul Păltiniș), în ajunul Anului Nou, gospodarul stă în ușa casei și, cu mîniile făcute căuș, aruncă în sus semințe de tot felul, cu credința că acelea ce-i vor cădea înapoi în palmă, îi vor aduce în noul an un rod îmbelșugat.

O semnificație deosebită au și *colacii* care se pregătesc la Anul Nou. În unele localități din zona Săvenilor, județul Botoșani, era obiceiul ca primul colac împletit la Anul Nou să se păstreze pînă primăvara, cînd se da „trăgătorilor“ (boi sau cai) să-l mînuieze înainte de a începe arătura. Deosebit de interesant este și faptul că o variantă mai veche a acestui colac, în aceeași zonă (satul Știubieni), avea formă antropomorfă și purta numele de Crăciun³. În acest caz, păstrarea colacului ritual de la sărbătorile de iarnă pînă primăvara, cînd încep muncile agrare, nu face decît să simbolizeze revenirea pîinii la stadiul ei inițial, iar consumarea lui acolo în cîmp, înainte de a se băga plugul în brazdă, vizează impulsivitatea recoltei viitoare. Cu această semnificație obiceiul este atestat și în părțile Sucevei: „Colașelu-l fașei di la Anu Nou si-l lînei pîni primavara și-l puneți în coarni la boi sau îl dai la cai si-l minîși. Așa iara obișeu, si sii roada ca pinea șeeă“⁴. În legătură cu acest obicei, trebuie subliniată și observația lui Petru Caraman, potrivit căreia „colacii ceremoniali cu motive agrare de la sărbătorile de iarnă nu-și au această dată ca dată de origine, ci începutul primăverii“⁵.

Caracterul ritual al colacilor de la Anul Nou este surprins și în *plugușor*. Urele cercetări mai recente asupra obiceiurilor de iarnă înclină către ipoteza că la origine plugușorul este, de fapt, „ceremonialul primei brazde practicat de căpetenia obștei patriarhale“⁶. Cert este că, în cazul plugușorului, minuțioasa prezentare a drumului parcurs de bobul de grîu, de la însămînțarea sub glie pînă la rodul pîinii viitoare, ține de impulsivitatea prin

³ Practici aproape identice, întîlnite tot în părțile Botoșanilor, consemnează și Elena Niculiță-Voronca: „Cînd faci aluat de Crăciun, întîi face femeia un *crăciun*, așa un colăcel îngeamanat, în formă de 8. Acela se strînge și, cînd se pornește întîi cu aratul, afumă boii cu tămîie și pun colăcelul pe birsa plugului, iar cînd ajung în cîmp îl mînuiește amîndoi tovarășii, flăcăii amîndoi ce ară“. (*Datinele și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, Cernăuți, Wiegler, 1903, p. 167).

⁴ Inf. Pop I. Anița, 78, 4, a, satul Reuseni, com. Udești, jud. Suceava (Mg. 553, I, 28).

⁵ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*. Ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru, prefată de Ovidiu Birlea, București, „Minerva“, 1983, p. 534—535.

magie de limbaj a eficacității muncii depuse. Sînt multe sugestiile pe care le cuprind textele poetice ale celor mai complete variante de plugușor tradițional. Iată doar cîteva dintre ele.

Este bine cunoscută secvența în care gospodarul (*jupînul gazdă, bădîla Vasile, bădica Traian, împăralul, Mărchidan împărat, Machedon, Irod, boierul, Sfîntul Vasile* etc.) se pregătește să meargă în cîmp, pentru a vedea cum rodește semănătura. Nu stăruim asupra întregului ritual de pregătire, cu toate că merită o deosebită atenție prin elementele insolite pe care le conține, ci ne oprim asupra următorului pasaj: „La luna, la săptămîna / *Își umplu cu aur mîna* / Și se duse ca să vadă, / De i-a dat Dumnezeu roadă, / Și de-i grîul răsărit / Și de-i spicul aurit”⁶. Imaginea din versul subliniat este un adevărat laitmotiv în plugușorul din Moldova. Foarte rare sînt textele în care nu apare sau este înlocuită cu o formulă echivalentă de tipul „Ș-o luat tașca di sub căpătăi, / Cu bani mari și măruntăi”⁸.

Ceea ce reține aici atenția este faptul că *jupînul gazdă* nu pleacă la cîmp fără bani la el, deși nu are alt drum decît pînă în țarină și îndărăt. De ce oare? Pentru că, orice s-ar spune, nu putem admite că imaginea respectivă s-a cristalizat în mai toate variantele orației agrare fără o anume motivație. Este adevărat, majoritatea plugușoarelor nu cuprind nici o sugestie în acest sens. Sînt totuși cîteva texte — două dintre ele, poate cele mai interesante din acest punct de vedere, inedite — în care gestul gospodarului pare să-și afle explicația. Iată, mai întîi, o secvență dintr-un plugușor înregistrat în zona Botoșanilor: „El burta pe cal și-o punea, / Însă de greu ce era, / Calu prea greu gîfîia; / Cîn făcea vînt cu batista, / Nouă hotare sîre, / Cu *vatavu* se-ntilnea / Și *vatavu* îi spunea: / — Dumneavoastră aveți / Pîne frumoasă, / Însă de s-a scutura, / Vina noastră nu ne-ți da; / El a auzit, *bani* i-a dat”⁹. Prin urmare, *vatavu* este acela pentru care *jupînul gazdă* își umple *cu aur mîna* sau își ia tașca *cu bani mari și măruntăi*. Apare însă, în mod firesc, o altă întrebare: cine este acest *vătăf* și de ce trebuie să-l răsplătească gospodarul? Unele deslușiri în această privință sînt cuprinse într-un plugușor din zona Galaților: „O mers cît o mers / Și s-o-ntîlnit, / Pi la zîumatatea lanului, / Cu *vatavu șeriului*; / *Vatavu șeriului* și-i spunea: / — Stăpîni, stăpîni, / Strînși astî sumi di pîni / Cî va-nnoura, / Cî va-nnoura, / Pînea vi s-a scutura, / Atunși vina mea nu ne-i da; / Boieriu *scoasî din bazunari bacșîș* / Și i-o dat”¹⁰.

Dacă în cele două exemple ar fi fost menționat doar cuvîntul *vătăf*, gîndul ne-ar fi dus în primul rînd la unele practici agrare din Transilvania, unde *vătăful*, investit cu atribuții speciale, era cel ce organiza *claca* de secerat, atunci cînd grîul se afla pe punctul de a se scutura¹¹. Mai ales că despre organizarea unor astfel de clăci se pomenește și în unele plugușoare din Moldova:

⁶ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, p. 78.

⁷ Petru Caraman, *Literatură populară*. Antologie, introducere, note, indici și glosar de Ion H. Ciubotaru, Iași, „Caietele Arhivei de Folclor”, III, 1982, p. 118.

⁸ Inf. Teșcu G. Ionel, 64, 4, a, satul Lungani, jud. Iași (Mg. 396, I, 10).

⁹ Inf. Iacob C. Gheorghe, 40, 8, muncitor, satul Băiceni, jud. Botoșani (Mg. 282, I, 32).

¹⁰ Inf. Prescură Gh. Dumitrache, 72, 6, a, satul Slobozia Blăneasa, jud. Galați (Mg. 522, I, 23).

¹¹ Ilanni Markel, *Cu privire la ancheta lui W. Mannhardt (1865)*. Răspunsurile de la sașii din Ardeal, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, Cluj, 1969, p. 425—426.

„Ș-o facut o *claci* mari / Ș-o strîns cinii / Și vecinii...“¹² sau : „Și să strîngi o *claci*, / Nici mai mare, nici mai mică, / Din douăzeci de sate“¹³. Fără a fi cu totul lipsită de temeii, această supoziție nu pare să reziste, deoarece sintagma din cel de al doilea exemplu — *vatavu șeriului* — arată cu claritate că vătaful cu care dialoghează gospodarul nu este un semen al său. Credem, așadar, că ne aflăm în fața unei întruchipări mitologice, care, în mentalitatea populară arhaică exercita înfruriri pozitive asupra rodniciei cîmpului. Acesta este motivul pentru care gospodarul vine să-l răsplătească¹⁴ pe *vatavu șeriului*. Cea de a doua ipostază, a vătafului care organiza clăcile de secerat, pare să fie o reflectare tîrzie a aceleiași *vatav al șeriului*.

Cît privește prezența unei divinități în postura de patron sau protector al lanurilor, ea este semnalată și în folclorul altor popoare. La bieloruși, de exemplu, „gospodarul încalecă pe un cal murg și merge în cîmp să vadă secara. Pe drum întilnește unul sau cîțiva sfinți, printre care este și Sfîntul Gheorghe. Sfinții îl asigură că nu e nevoie ca stăpînul să-și mai continue drumul, căci ei se întorc de acolo și recolta se anunță foarte bună. [...] Sfîntul Gheorghe îl îndeamnă să pregătească totul pentru seceriș; să-și ascută secerile de aur și să caute secerători tineri :— Mergi la cei mai buni fierari, / Ascute-ți secerile de aur, / Meargă secerătorii în cîmp la secerat“¹⁵. Sînt îndemnuri aproape identice cu acelea formulate de *vatavu șeriului* din plugușoarele noastre. Mai greu de spus este cu cine se identifică acest *vatav al șeriului*; pentru că, după toate probabilitățile, nu pare să aibă un corespondent în mitologia creștină.

În strînsă legătură cu secvența analizată mai sus și chiar în imediata ei apropiere apare în poezia plugușorului un alt pasaj, nu mai puțin interesant. Este vorba de versurile în care pregătirile gospodarului pentru a pleca să-și vadă semănătura se confundă, de fapt, cu cele ce justifică plecarea la vînătoare. După ce își ia „Pistolul cu trei revolte“ sau „... un pistol de la Bacău, / De cînd era tătucu flăcău“¹⁶, jupînul gazdă „Și-o strîns șoimii și ogarii / Și-o plecat la vînătoare“¹⁷. Demn de reținut este faptul că deși în „lunca mare“ vînatul este abundent („Că sînt iepuri, căprioare / Și multe păsări zburătoare“), jupînul gazdă nu se oprește pînă în preajma lanului, alteleori chiar în lan, unde „Într-o zămanări / Cloșea o *biati lighioaie*, / Cu gușa cît o caldari, / Cu pliscu cît un bôt di oaie ! / Jupînu gazdî / A pus un pumn di cartuși / Ș-a plesnit-o drept în guși ! / Unu zîșea cî-i păun, / Unu zîșea cî-i uli bătrîn, / Da ie iara o *biati lighioaie* / Din codrii pustii / Ș-o vinit la moartea ii“¹⁸.

¹² Alexandru Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete de-ale poporului*, adunate de, București, Inst. de arte grafice, 1908, p. 174.

¹³ Nic. Densușianu, *Vechi cîntece și tradiții populare românești*. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric“ (1893—1897). Text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, îndici și glosar de I. Opreșan, București, „Minerva“, 1975, p. 48.

¹⁴ În legătură cu obiceiul de a se oferi o răsplată unei ființe anume, pentru prosperitatea holdelor, vezi și Hanni Markel, *op. cit.*, p. 419, nota 23.

¹⁵ Petru Caraman, *Colindatul ...*, p. 501.

¹⁶ Petru Caraman, *Lit. pop.*, p. 124.

¹⁷ Dumitru Furtună, *Izvodiri din bătrîni. Basme, legende, snoave, cîntece bătrînești și plugușoare din Moldova*. Ediție îngrijită și prefată de Gh. Macarie, București, „Minerva“, 1973, p. 403.

¹⁸ Inf. Toma Gh. Dumitru, 56, 7, a, satul Pleșani, jud. Botoșani (Mg. 429, I, 31).

Că vinarea acelei „biete lighioi“ sau „drac de cioară“, cum mai apare în alte variante, nu este întimplătoare și nici lipsită de semnificație, ne-o demonstrează și celelalte versuri ale pasajului respectiv, din care aflăm că jupinul gazdă „Di calari s-apleca, / De-o aripă mi-o lua, / De trei ori lanu l-o-neonjurat, / Să vadă griul dacă-i de secerat“¹⁹; sau, într-o altă variantă, „La obline o atârna, / Apoi vesel el pleca, / Lanul mare-l ocolea, / Tare mult se veselea, / Că griul aur era ! / Aur ici, dincolo aur, / Se-ndoia ca un balaur, / În bătaia vîntului, / În lungul pămîntului“²⁰.

Acea pasăre bizară — pe care jupinul gazdă, desigur nu întimplător, o împuşcă atunci cînd vine să vadă dacă griul este copt, după care, cu vînatul la obline, ocolește lanul de trei ori, îndeplinind parcă un ritual — ne duce cu gîndul la diversele încarnări zoomorfe ale *spiritului griului*. J. G. Frazer, în cunoscuta sa lucrare *Creanța de aur*²¹, descrie de altfel conceperea spiritului griului — la diferite popoare — ca *lup, cîine, pisică, iepure, vacă, taur, capră, cocoș, prepeliță, barză, lebădă, uliu* etc. Unele din aceste reprezentări zoomorfe sînt atestate și în folclorul sașilor transilvăneni²², ceea ce înseamnă că și spiritualității populare românești din spațiul respectiv, și desigur nu numai de acolo²³, îi erau familiare.

La o cercetare mai atentă a poeziei plugușorului tradițional, se constată că în structura sa apar și alte imagini sau motive ce ar mîrita o mai îndelungă meditație asupra lor. De data aceasta însă va fi supusă atenției cititorului o ultimă reprezentare: *baba*. Și pentru ca ipoteza noastră în legătură cu prezența și rosturile ei în plugușor să nu pară o simplă aserțiune, vom reaminti principalele sale ipostaze, luînd în discuție doar pasajele care par să încifreze sensuri demne de reliefat.

Într-un plugușor cules din zona Botoșanilor, la sfîrșitul secolului trecut, *baba* apare ca o vrăjitoare ce influențează pozitiv rodnicia cîmpului: „Este-o gîrlă întincoasă / Și vine o babă grebănoasă, / Cu chitia răpănoasă / Și cu

¹⁹ Inf. Ipate I. Vasile, 44, 4, a, satul Verșeni, jud. Iași (Mg. 7, II, 35).

²⁰ Vasile G. Popa, *Folclor din Țara de Sus*. Ediție îngrijită și prefață de Maria Luiza Ungureanu, București, „Minerva“, 1983, p. 9.

²¹ James George Frazer, *Creanța de aur*, III, traducere de Octavian Nistor, note de Gabriela Duda, București, „Minerva“, 1980, cap. XLVIII.

²² Hanni Markel, *op. cit.*, p. 422. Este vorba de un spirit în chip de iepure.

²³ Cercetările de ultimă oră asupra prezenței acestei obiceii în Moldova s-au soldat cu rezultate surprinzătoare. În mai multe localități din partea nordică a zonei Botoșanilor (Arborea, Bajura, Concești, Cordăreni, Cracalia, Dumeni, Grivița, George Enescu, Havîrna, Izvoare, Mlenăuți, Popeni, Smîrdan și Suharău) dar și în alte sate din Moldova (Borzești—Bacău, Virlezi—Galați, Dulcești—Neamț) este încă vie credința că în ultima bucată a lanului de grîu — în ultima *postată*, cum se spune adesea aici — s-ar afla un *iepure*. De aceea, pe această ultimă porțiune, secerătorii se iau la întrecere, fiecare dorind să ajungă primul la capătul lanului, „pentru a prinde iepurile“. Formulele de indemn sînt: „— Hai să prindem iepurile!“ (inf. Budeanu Gh. Valeria, 64 de ani — Șipoteni); „Amu să vedi cari prindî iepurii!“ (inf. Ortansa I. Buliga, 63 de ani — Grivița); „— Hai, cari prindî iepurii di coadî?“ (inf. Rotaru Gh. Adela, 69 de ani — Cordăreni); „— Cari prindî coada la iepuri?“ (inf. Ailisoaie M. Maria, 60 de ani — Arborea).

În cele mai multe din satele amintite, despre „prinderea iepurelui“ se vorbește și la prășit. În satul Dumeni, com. George Enescu, „șini işă primu la capitu ogorului la prășitu de-a doilea, cari prindî iepurii, cum zîșem noi, apu lega doaui pănuș; doaui de-acolu, doaui di dinculu, li leaga ca si șii anu mănos“ (inf. Danalache I. Anica, 68 de ani). Obiceiul este atît de răspîndit în spațiul la care ne referim, încît terminarea principalelor munci agricole din timpul verii (seceratul, prășitul, cositul) se exprimă adesea prin sintagme ca: „Am prins iepurile!“ sau „Am mîncat iepurile!“.

un negel pe nas : / Eu o-ntreb ce umblă pe arătură, / Ea zice că după dînsa să face pînea bună, / Eu o-ntreb ce umblă prin pîrloage, / Ea spune că după dînsa pîne bună să face, / Eu o întreb ce hram are, / Ea spune că-i vrăjitoare“²⁴. În postură de vrăjitoare, *baba* poate fi semnalată și în alte texte de plugușor, fără a i se dezvălui însă și rosturile ei fertilizatoare.

Contextul de care se leagă însă cel mai adesea prezența *babei* în poezia plugușorului este acela în care găspodarul își adună secerătorii, pregătindu-le și uneltele trebuitoare : „Ș-au strîns frați buni și surori / Și babe cu nurori, / Tot babe bătrîne / Și moșnegi ca mine, / Care știu rîndul la pîne, / Să lucreze foarte bine“²⁵. Aici este locul să arătăm că *baba* asupra căreia dorim să atragem atenția, nu pare să se confunde cu celelalte. Ea nu este una din cele „două“, „trei“, „cinci“ sau „Un tabon de babe bătrîne, / Care știu rîndul la pîne“, ci apare întotdeauna individualizată : „Era și o babă cîrnă, / C-o săcere-n mîină“ (Pîrcovaci—Hîrlău, jud. Iași). Mai mult decît atît, ea este prezentată chiar în opoziție cu ceilalți secerători, pe care întotdeauna îi întrece în pricepere și hărnicie : „Iar o babî cîrnî, / Cu săcirea-n mîni, / Ci făce, ci diregê, / Pi toati mi li-ntrecé!“²⁶. Această situație contrastantă este subliniată cu claritate : „Apoi toți trăgea cum trăgea, / Da ce trăgea o babă cîrnă, / Bocîrnă, / Cu pufa di lîină, / Cu dreapta trăgea, / Cu stînga polog făcea!“²⁷. Iată și alte exemple : „Da cum era o cloanți, / Cotoroanți, / Un drac di babî, / C-on brîu vargat, / Pi spati lasat, / Ea cu dreapta sășera / Și cu stînga că lega, / De părea că înota“²⁸ ; sau : „Toți trăgea cum trăgea, / Dar cum trăgea o hîrcă de babă, / Bătrîină, / Chiar ca grîul la nodurele“²⁹.

Un alt argument că această *babă* nu este la fel cu celelalte îl constituie faptul că unealta cu care lucrează ea nu-i o seceră obișnuită, ci are forme dintre cele mai ciudate : „Dar o babă mai gheboasă, / Cu sășirea mai înțarsî, / Pi uni mergé, / Palancî făce ! / Uni trînte snopu, / Sî cutremura locu!“³⁰, sau : „Să faci o săcere mai cîrnă, / Pentru baba ceă bătrîină“³¹ ; „Dar o babă cîrjobată, / Cu săcerea cîrligată“³² ; „Era și o babă cîrnă, / Cu secera strîmbă“³³, și chiar : „Iar o babî bătrîni, / C-o bucalî di săciri-n mîni“³⁴. Pe de altă parte, nici forma și nici chiar starea precară a uneltei cu care lucrează („Lua *secera cea mai roasă*“³⁵) n-o împiedică pe *babă* să se situeze în fruntea tuturor secerătorilor : „Numai una, baba Hîrja, / Cu schinarea cum îi cîrja, / Locului deloc nu sta / Și pe toți îi îndemna, / Peste tot pîrjol făcea ! / Cu dreapta tot secera, / Cu

²⁴ Nicolae Densușianu, *op. cit.*, p. 58.

²⁵ *Ibidem*, p. 66.

²⁶ Inf. Gavriluță Nicolae, 30, 4, a, satul Verșeni, jud. Iași (Mg. 7, II, 33).

²⁷ Inf. Dumitru Petru, 58, 4, a, satul Tulucești, jud. Galați. (Mg. 379, I, 7).

²⁸ Inf. Spiridon Gh. Vasile, 59, 4, a, satul Suhuleț, jud. Iași (Mg. 295, I, 17).

²⁹ Ivești—Vaslui (Anexă la *Chestionar folcloric și etnografic general*).

³⁰ Inf. Pușlău I. Gheorghe, 70, 5, a, satul Leuceuști, jud. Suceava (Mg. 36, II 22).

³¹ A.F.M.B., *Fondul Petru Caraman*, Ds. 76, p. 8—9.

³² *Ibidem*, Ds. 31, p. 8.

³³ Mihai Costăchescu, *Cîntece populare românești*, ediție îngrijită și studiu introductiv de G. Ivănescu și V. Șerban, București, „Minerva“, 1969, p. 281.

³⁴ Alexandru Vasiliu, *op. cit.*, p. 185.

³⁵ Nicolae Păsculescu, *Literatură populară românească*, adunată de ..., București, „Socec“, 1910, p. 27.

stînga tot snopi făcea, / Cu picioru-i aduna / Și în claie-i arunca, / Și din claie la fățare / Îi ducea tot ea-n spinare, / Iar cînd soarele apunea, / Cîmpul neted rămînea !”³⁶. Alteori, *baba* „Pi uni mergé, / Polog făce !”, sau : „Făce niști znopci / Ca niști plopçi / Ș-o clai / Cît o hodobaie, / Di-implé o faji di arie”³⁷.

O trăsătură specifică a acestei neîntrecute secerătoare este și concentrarea resurselor ei fizice în *mîna stîngă*³⁸ : „Cu dreapta trăgea, nu prea trăgea, / Dar cu stînga polog făcea !”³⁹, sau : „Cu dreapta putea, nu putea, / Cu stînga polog făcea ! / Din polog, snop, / Din snop, claie, / Din claie, hodobaie, / Din hodobaie, stoguri mari !”⁴⁰. Exemplelor de pînă acum — suficient de concludente pentru a ilustra îndemînarea și forța, cu totul neobișnuite, ce i se atribuie acestei ființe — li se va adăuga încă unul, care pare să pledeze și mai convingător în favoarea ideii că ea nu poate și nu trebuie să fie asociată cu celelalte bătrîne din ălaiul secerătorilor. Și de data aceasta, deși nu se invocă forma și nici alte caracteristici ale uneltei, ba s-ar părea chiar că acum nici nu are o seceră în mînă, *baba* înfăptuiește adevărate minuni în lanurile gospodarului : „Și era și o babă bătrînă, / Cu dinții de lînă, / Cînd a închis dintr-un ochi, / S-a umplut valea de snopi, / Cînd a închis din amîndoi, / S-a umplut valea de clăi !”⁴¹.

Avînd în vedere atributele miraculoase cu care este investit acest personaj, prezent în majoritatea variantelor de plugușor tradițional din Moldova, inclinăm să credem că ea trebuie asociată cu intruchipările antropomorfe arhaice care o reprezintă pe *mama grîului*⁴². Și ne gîndim în primul rînd la observațiile lui Wilhelm Mannhardt, potrivit cărora în folclorul Europei moderne și contemporane s-au păstrat numeroase ipostaze ale *mamei grîului*. Ultimul snop secerat era considerat că posedă miraculoase puteri fertilizatoare și era numit, în diverse ținuturi, *bătrîna*, *mama mare*, *mama grîului* sau chiar *vrăjitoarea*⁴³. Trebuie menționat aici, că, pînă nu de mult, în mai multe localități din nordul Moldovei se manifesta un anume interes față de *ultimul mănunchi de spice* din lan. Astfel, la Izvoare și Mlenăuți, județul Botoșani, ultimul mănunchi de spice nu se tăia, ci se smulgea și se ducea seara acasă, unde se păstra, afară sub streășină, pînă începea seceratul din anul următor⁴⁴.

³⁶ Vasile Gh. Popa, *op. cit.*, p. 46.

³⁷ Alexandru Vasiliu, *op. cit.*, p. 185.

³⁸ Zezi Hanni Markel, *op. cit.*, p. 422, nota 26.

³⁹ Fondul Petru Caraman, Ds. 71, p. 15.

⁴⁰ Teodor T. Burada, *Opere, vol. III. Folclor și etnografie*. Ediție critică de Viorel Cosma, București, Editura Muzicală, 1978, p. 134.

⁴¹ Dumitru Furtună, *op. cit.*, p. 394.

⁴² Zezi Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 179.

⁴³ Zezi G.G. Frazer, *op. cit.*, cap. XI.V.

⁴⁴ Inf. Maria I. Ababei, 81, n. a, satul Izvoare, jud. Botoșani. În satul Cordăreni, din același județ, „din ultimul snop s-alezău triizăși di spiși, și legau cu ați roși și si puneu sub streșina casă, mai cu samă aproapi di uși” (inf. Rotaru Gh. Adela, 69 de ani, Cordăreni). Tot în acest spațiu, nu departe de Cordăreni, în satul Arborea „din ultimii spiși și fași o *barbî*. S-aleg patru-zăși di spiși, și-mpletesc paili așa ca la țasul și în partea di sus rămîni împletitura și în așeea di zios rămîni spișii șeli mai frumoasi. *Barba* asta si țîni la icoană sau la un ungheri, în partea di sus, pînă la Crășiun sau pînă primavara, cîm si bati grlu din spiși, și șerbi și si minuci” (inf. Bărbosu I. Anica, 80 de ani). O astfel de *barbă* se face și în zona Darabanilor (satele Bajura și Concești).

Într-un alt sat⁴⁵, ultimul mănunchi de spice era lăsat în picioare și se lega sub formă de momie, pe care localnicii o numeau *ciuhă*⁴⁶.

În sprijinul afirmației că *baba* din secvențele de plugușor invocate mai sus este o reprezentare mitologică, oferim încă un exemplu, poate și mai convingător, din care rezultă preocuparea gospodinei de a face ceva, pentru a nu i se scutura grîul pe cîmp : „Ș-o luat un boț di aur / Și l-o zvîrlit în păduri, / Nu sî rătăcirî, / În marea, / Nu sî prăpădirî, / Iar cîn l-o zvîrlit în sus, / Nu sî mai zăriri ! / Iar cîn s-o uitat, / Jupînu gazdi, / În sus, / O zărit o *babi* urîti, / Cu săcira ruptî ; / Cu dreapta săcera, / Cu stînga snochi' lega / Și la arie-i azvîrlea“⁴⁷.

Ideea că „*baba*“ la care ne-am referit se identifică cu *mama grîului* am enunțat-o, în treacăt, și cu alt prilej⁴⁸. Ea pare să fie susținută și de Gh. I. Neagu, care, analizînd jocul de copii *Baba Rădăcina* — joc ce înfățișează în sudul Moldovei⁴⁹ și, mai ales, în unele regiuni de peste Prut⁵⁰, imaginea unui *spic de grîu* — conchide : „Ca mentalitate arhaică, jocul nostru trebuie pus în legătură cu bogatul material adunat de J.G. Frazer, în a sa *Creangă de aur*, unde vorbește de *Muma grîului*, *Muma secerîșului*, *Bunica*, *Bătrîna Bătrînul*, *Baba secerîșului* sau simplu *Baba*, *Mumă a porumbului*, *Mumă a orezului* etc.“⁵¹.

O categorie aparte o alcătuiesc obiceiurile ce s-au practicat veacuri de-a rîndul cu scopul de a asigura desfășurarea muncilor agrare sub cele mai favorabile auspicii. În cadrul acestora, ponderea o formează riturile săvîrșite împotriva secetei (uneori și împotriva ploii), dintre care se impune în primul rînd *Caloianul*. Angrenat în contextul unor foarte răspîndite rituri agrare privind sacrificiul zeității vegetației de tipul Tammuz, Adonis, Attys,

⁴⁵ Satul Dealu, com. Zvoriștea, jud. Suceava. Informația o deținem de la cercetătorul Stelian Dumistrăcel, căruii îi mulțumim și pe această cale.

⁴⁶ Obiceiul de a se face la secerat o *momie* care rămîne pe ogor este destul de răspîndit în Moldova. În zonele centrale și de nord-est, însă, această momie nu se face din ultimul mănunchi de spice, ci din primul (Crivești, Focuri și Plugari, jud. Iași, Rînghilești, Mitoc, Coțușca, Viișoara, Suharău, Cordăreni, George Enescu și Havîrna, jud. Botoșani). Adesea, primele spice se fac *șumecag* (smoc) și se pun sub cîngătoare, pentru a avea spor la secerat și a nu suferi de dureri de șale. (Informațiile provin din nord-estul județului Botoșani, dar practica pare să fie răspîndită în toată Moldova). Iată și cîteva din explicațiile ce se dau pentru *momia* lăsată pe cîmp : „Si spuné et si leagi mămîia ca si si faci și la anu grîu mult, mari, mașcat ; roadi multi, știi. Mămîia si fășé înainti de-a-nșepi sășiratu și rămîné acolo pi ogor, n-o tăié nîmi“ (inf. Botoșneanu C. Aglaia, 57 de ani, Arborea—Dorohoi, Mg. 568, I, 9) ; „Mămîia șéca o fășém la capitu ogorului, cîn înșepém la sășirat. Rămîné acolo, c-așéca spuné et-i *de jma pămîntulu* (s.n.) ; si faci și la anu pămîntu, si șii mănós“ (inf. Danalache I. Anica, 68 de ani, Dumeni—Dorohoi, Mg. 567, I, 4) ; „Mămîia n-o mai lua nîmi, n-o mai puné la claie, în snochi, n-o mai puné. Așéca ti *mana cîmpului*. Iara bîni si gusti și vitili din mămîia șéca, așa si zîșé“ (inf. Bărbosu I. Anica, 80 de ani, Arborea—Dorohoi).

Obiceiul trebuie pus, desigur, în legătură cu credința străveche că în primul sau în ultimul mănunchi ori snop de grîu ar sălășlui „geniul holdei“ și, deci, nu trebuie tăiat. Mai vie însă în conștiința localnicilor, după cum s-a văzut, este credința că mănunchiul respectiv reprezintă *mana cîmpului*.

⁴⁷ Inf. Hrom I. Dumitru, 62, 5, a, satul Cristesti, jud. Botoșani (Mg. 5, II, 46).

⁴⁸ Ion H. Ciubotaru, *Arii folclorice în Moldova : Valea Șomuzului Mare*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, t. XXVI, 1977—1978, p. 82.

⁴⁹ Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, adunate din satul Țepu..., București, 1906, p. 33.

⁵⁰ Tatiana Gălușcă, *Folclor basarabean*, Bălți, 1938, p. 162.

⁵¹ *Cîntece și jocuri de copii*. Ediție îngrijită, prefață, bibliografie și index bibliografic de Gh. I. Neagu, București, „Minerva“, 1982, p. 20.

Osiris, Xipe Totec, Kupala, Lata, Yarilo, Balder etc. *Caloianul* cunoaște o largă răspîndire în spațiul moldovenesc, remarcîndu-se ca un obicei cu numeroase implicații magice. Articulațiile ceremonialului prezintă adesea particularități zonale, ceea ce, într-un tablou sinoptic, ar putea pune în evidență diferitele faze de evoluție a obiceiului respectiv. În general, zonele de cîmpie păstrează formele cele mai arhaice ale datinei.

Răspîndirea *Caloianului* în Moldova este deosebit de unitară în ciuda faptului că sub acest nume obiceiul este atestat doar în județele sudice: Bacău, Vaslui, Galați și Vrancea⁵². *Caloianul* este în primul rînd un ritual ce are în vedere declanșarea fenomenelor atmosferice necesare în anumite perioade critice pentru culturile agricole: fie provocarea ploilor pe un timp foarte secetos, fie oprirea acestora, atunci cînd abundența lor devenea dăunătoare recoltelor. Ambivalența ritualului — în care intenția de a aduce ploaia se unește cu cea de a o îndepărta, precum cele două fețe ale lui Ianus — se vădește și în denumirile sub care este cunoscut *Caloianul* în celelalte zone ale Moldovei: *Mama soarelui* (Oroftiana, Pomîrla și Suharău, jud. Botoșani⁵³), *Mama ploii* (Curtești și Miletin — Prăjeni, jud. Botoșani, Tîrzia — Brusturi — Drăgănești, jud. Neamț, Dolheștii Mari, Frasin, Șlîrbăt și Udești, jud. Suceava⁵⁴), *Mama ploilor* (Sarafinești și Corni, jud. Botoșani, Alexești — Ipatele și Borosoia — Plugari, jud. Iași, Dolhasca, jud. Suceava⁵⁵), *Mama secetei* (Rînghilești — Santa Mare, jud. Botoșani și Heleșteni, jud. Iași⁵⁶) *Seceta* (Agafton — Curtești, Copalău și Șendriceni, jud. Botoșani, Trifești, jud. Iași⁵⁷), *Ploila* (Erbiceni și Fîntînele — Focuri, jud. Iași⁵⁸), *Ploiița* (Focuri, jud. Iași⁵⁹), sau pur și simplu *Păpușa* (Focuri, Ioreani — Tătăruși și Plugari, jud. Iași, Grumăzești, jud. Neamț și Rotopănești — Horodniceni, jud. Suceava⁶⁰). Într-o fază tîrzie, denumirea inițială a obiceiului a fost înlocuită cu nume proprii, cele mai răspîndite fiind: *Aglăița* (Concești, Eșanca — Darabani și Tătărășeni — Havîrna, jud. Botoșani⁶¹), *Calrina* (Lungani, jud. Iași⁶²), *Ileana* (Băiceni — Cucuteni, jud. Iași⁶³), *Marghiolița* (Bajura — Darabani, Rediu — Rădăuți Prut și Șendriceni, jud. Botoșani⁶⁴), *Măricica sau Mărioara* (Poiana — Vorona, jud. Botoșani⁶⁵), *Natalița* (Broscăuți și Știubieni, jud. Botoșani⁶⁶), *Păunița* (Șipoteni, jud. Botoșani⁶⁷), *Rodica* (Lungani și Plugari,

⁵² Cele mai răspîndite nume sub care apare obiceiul sînt: *Cătutanul*, *Cătutenul*, *Cătătanul*, *Caloianul*, *Scaloianul* și *Scătutanul*.

⁵³ Nicolae Densușianu, *Răspunsuri la Chestionarul istoric*, Biblioteca Academiei R.S. România, Ms. 4552, p. 159—160, 164 și 174.

⁵⁴ A.F.M.B., mapele 875—877.

⁵⁵ *Idem*.

⁵⁶ *Idem*.

⁵⁷ *Idem*.

⁵⁸ *Idem*.

⁵⁹ *Idem*.

⁶⁰ *Idem*.

⁶¹ *Idem*.

⁶² *Idem*.

⁶³ *Idem*.

⁶⁴ *Idem*.

⁶⁵ *Idem*.

⁶⁶ *Idem*.

⁶⁷ *Idem*.

jud. Iași⁶⁸), *Tucmăndel* (Perieni, jud. Vaslui⁶⁹) și *Vasile* (Băiceni - Cucuteni, jud. Iași⁷⁰). Într-o situație aparte se află numele *Talion*, sub care este cunoscut obiceiul în localitatea Vidra, jud. Vrancea⁷¹), preluat, probabil, din cunoscuta colindă despre sfârșitul tragic al feciorului de domn plecat la vinătoare.

Practicarea *Caloianului* la o dată fixă — în prima joi de după Paști (dezgroparea făcându-se de Ispas), sau în ziua de Paparudă (a patra joi după Joia mare) — este cu totul sporadică și apare numai în sudul Moldovei. În acest caz, scopul principal al acțiunii ține de fertilitatea ogoarelor în genere și numai în al doilea rînd se urmărește provocarea ploilor.

În cele mai multe localități, păpușa ce reprezintă Caloianul se face din pămînt (lut galben sau clisă din albia rîurilor) și are, în medie, lungimea de o jumătate de metru. Extremele oscilează între mărimea unei palme și cea a unui copil de șapte ani⁷². Este urmărită și respectată, pînă în cele mai mici detalii, asemănarea cu modelul uman : „... ș-apu-i pune un nas di vîrf di chi-peri, ca sî-nsămni-a om, îi făce urechi, așa, toți dinți pe-aici cu fasoli... și-i pune mîni, picioari...”⁷³. Caracterul de personaj vegetațional este conferit figurinei de numeroasele flori ce o împodobesc : „adunam fel di fel di flori, di tîti neamurili, îi făcem coroniți la păpuși, i-o punem pi cap, îi punem flori di rînd așa, ș-apu-i făcem un pătuț din *hădii* (lozie) împletiti...”⁷⁴. O ipostază primară o constituie *păpușile vegetale*, întîlnite în zona Iașilor⁷⁵ și în cea a Neamțului⁷⁶, îmbrăcate cu haine din brusturi sau podbal. De altfel, majoritatea plantelor utilizate la realizarea efigiei ori numai pentru învelirea sicriului și a năsaliei (bozul, brusturele, patlagina, podbalul, spinul voinicesc, stuful etc.) cresc pe lîngă ape, ceea ce relevă rolul lor important în magia aevatică. Indicînd prezența izvoarelor subterane, ele sînt alese cu scopul îndeplinirii unui complex gest magic, homeopatic și contagios în același timp⁷⁷. Efigia Caloianului se mai realizează din cîrpe⁷⁸ și chiar din ceară⁷⁹, dar aceste ipostaze nu sînt decît variante tîrzii ale tipului inițial.

Așa după cum s-a văzut mai sus, păpușile ce înfățișează Caloianul nu sînt numai reprezentări feminine, ci și masculine. Variantele actuale ale păpu-

⁶⁸ *Idem*.

⁶⁹ *Idem*.

⁷⁰ *Idem*.

⁷¹ *Idem*.

⁷² Informațiile provin din județele Botoșani, Galați, Iași, Neamț, Vaslui și Vrancea (A.F.M.B., mapele 875—877 și înregistrări pe benzi de magnetofon).

⁷³ Inf. Drăgușanu A. Pavel, 86, 4, a, satul Odaia Bursucani, jud. Vaslui (Mg. 184, I. 15).

⁷⁴ Inf. Chirvăsuță Maria, 61, 7, a, satul Brăhășești, jud. Galați, (Mg. 509, I. 29).

⁷⁵ Inf. Pătrunjel Cătălina, 39, 4, a, satul Iorcani, jud. Iași (Mg. 389, I. 21). Aici, păpușa „era făcută dintr-o anumită buruiană, cari-o găsim mai mari..., îi punem brusturi, îi făsem rochiți din brusturi... și baticu-n cap dintr-o frunză di podbal..., o-nvălém cu frunzi și pi urmi o bagam în pămînt”. Obiceiul este aproape identic cu cel cules de Dumitru Pop de la Cornelia Stănescu, din comuna Iseroni, jud. Hunedoara (cf. Dumitru Pop, *Contribuții la studiul Caloianului*, în vol. *Studii și comunicări*, Sibiu, 1981, p. 25).

⁷⁶ Satul Grumăzești, jud. Neamț. *Anexă-chestionar*.

⁷⁷ Într-o variantă a incantației intonate de cortegiul Caloianului din satul Erbiceni — Iași, ploaia este rugată să se ivească nu de după porțile cerului, ci din buruieni: „Ploii, ploii, / Ieș din buruieni, / Și sloboadi ploii, / Și curg șuroaili”.

⁷⁸ În majoritatea localităților din județele Botoșani și Iași. Fenomenul apare și în rest dar cu totul sporadic.

⁷⁹ Inf. Sonohat Gh. Elena, 51, 4, a, satul Rînghilești, jud. Botoșani (Mg. 128, I. 9).

șii-băiat diferă după vîrsta atribuită personajului : el este ori un copil mic — de doi-trei ani, uneori chiar un prunc neîntărcat — ori un tînăr aflat în preajma căsătoriei, după cum rezultă din conținutul bocetelor ce se întonează cu acest prilej. Cele mai numeroase rămîn însă figurinile feminine, situație ce se desprinde cu claritate și din prenumele ce li se dă în părțile centrale și de nord ale Moldovei. Ele reprezintă, fără excepție, o fată — fecioară dusă la groapă în veșminte de mireasă, *Perechea de păpuși*, de tipul zeul și zeița vegetației, apare foarte rar. Singura atestare de care dispunem — insuficient de concludentă, deoarece la un moment dat răspunsurile informatoarei sînt confuze⁸⁰, indică importanța cuplului de figurine, care sînt căsătorite chiar în ajunul înmormîntării fetei⁸¹. Tot numai o singură dată este menționată și *familia de păpuși*. Informația provine din satul Lungani, jud. Iași, unde se îngroapă trei sau patru figurine : „adica păpuși, păpușoi și on copehil sau doi“⁸².

Cortegiul Caloianului este alcătuit de obicei din fete, în vîrstă de optzece, pînă la cincisprezece-șaisprezece și chiar optsprezece ani. Versiunea tradițională a ceremonialului cerea în mod deosebit ca participantele să fie neprihănite și, totodată, rude apropiate : surori sau vere primare. Într-o astfel de alcătuire, obiceiul s-a practicat, pînă în anii din urmă, în satul Poiana, comuna Vorona, jud. Botoșani, unde efigia a fost purtată de cinci verișoare : „Copehilili și șie șinstiti și veri și sie. A meli-s veri drepti. An varî o făcut păpuși. Iara sășiti și le-an pus ș-o făcut“⁸³. Și cortegiul alcătuit din femei, în special din femei însărcinate, pare să reprezinte un stadiu arhaic al obiceiului, amintind de începuturile agriculturii, cînd se credea că „fertilitatea pămîntului este solidară cu fecunditatea feminină ; prin urmare, femeile devin responsabile de belșugul recoltelor, căci ele cunosc *misterul creației*“⁸⁴. Inițial, bărbații nu erau admiși în cortegiul ceremonial al Caloianului. Abia într-o perioadă tîrzie, cînd obiceiul a devenit apanajul copiilor, el a căpătat aspectul unui alai funebru ortodox, pe care îl are și astăzi, la constituirea căruia participă, deopotrivă, atît fetele cît și băieții.

Alaiul de înmormîntare al Caloianului reproduce pînă în cele mai mici detalii ceremonialul funerar al tinerilor nelumiți : „ș-apu vorniceii o luat sicriu eu mireasa, la un băițal i-am pus o floari-n piept, ca la miri“⁸⁵. Costumația aparițiilor rituale indică și ea diferite stadii evolutive ale obiceiului. În zona Vasluiului, Caloianul este purtat de fete mari, costumate în haine verzi din boz⁸⁶. Alteori, numai persoana care îl reprezintă pe preot este îmbrăcată în boz⁸⁷. Costumația ce imită veșmintele purtate de diferite personaje dintr-un

⁸⁰ Inf. Elena Gh. Săcneanu, 76, 4, a, satul Sinești, jud. Iași (Mg. 436, I, 19).

⁸¹ Un obicei foarte asemănător este atestat în districtul Kāngara din India. Vezi J. G. Frazer, *op. cit.*, p. 56—57.

⁸² Inf. Liță N. Maria, 65, 4, a, satul Lungani, jud. Iași (Mg. 396, I, 3).

⁸³ Inf. Păduraru V. Saveta, 62, 7, a, satul Poiana, com. Vorona, jud. Botoșani (Mg. 489, I, 28).

⁸⁴ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*. I. De la epoca de piatră la misterele din Eleusis, traducere de Cezar Baltag, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 41.

⁸⁵ Inf. Ochișor Iuliana, 13, elevă, satul Erbiceni, jud. Iași, (Mg. 434, I, 34).

⁸⁶ Satul Gară Roșiești, jud. Vaslui. *Anexă- chestionar*.

⁸⁷ Satul Perieni, jud. Vaslui. *Anexă- chestionar*.

alai funebru propriu-zis (preotul, dascălul, bocitoarea etc.) este, desigur, de dată mult mai recentă.

Cei ce însoțesc păpușa spre locul de înmormintare intonează bocete și, mai rar, rostesc incantații. Raportul existent între aceste două categorii folclorice din cadrul diferitelor variante ale Caloianului reflectă de asemenea stadii diverse din evoluția obiceiului. Fără îndoială, la origine, a existat numai incantația, prin care zeul vegetațional era implorat să deschidă porțile cerului și să sloboadă ploile pe pământ. Tabloul impresionant al efectelor secetei, așa cum sînt prezentate în primul tip de incantație — „Cî, di cîn n-o mai plouat, / Pietrili s-au sfărîmat, / Fîntînile au secat !“⁸⁸, „Tot pămîntul s-a uscat / Și iarba s-a scuturat“⁸⁹, sau : „Cî tari sîntem uscaț / Și-nsăși taț / Și n-au vitili și paști / Și n-au vitili di uni be apușoari / Și noi tari sîntem arș / Și uscaț !“⁹⁰ — se aseamănă în mod uimitor cu cel din *Bocetul fluielor în cinstea lui Tammuz*, lamentație intonată de babilonieni în luna ce purta numele zeului vegetației : „Plînsetul ei e plînsetul pentru grîul care nu dă în spic ; [...]. Plînge cîmpul unde nu crește nici grîu, nici iarbă, / Plînge eleșteul lipsit de pești...“⁹¹. Cel de al doilea tip de incantație ce însoțește obiceiul Caloianului apare numai în județele sudice ale Moldovei. Ca vechime, el nu pare să se fi ivit cu mult în urma celui dintîi. Pierderea copilului și căutarea sa de către mama îndurerată amintesc de cunoscutele mituri antice despre Demeter și Persefona, Isis și Osiris, Tammuz și Iștar etc. Nu este exclus ca al doilea tip de incantație să fi fost transmis Caloianului de către *Lăzărel*, ceremonial ce dramatizează un scenariu foarte asemănător. Oricum, acesta pare să fie momentul ce a favorizat pătrunderea bocetelor pentru un copil mic sau pentru un tînar nelumit, mai apoi și pentru o fecioară, în ceremonialul Caloianului. Tot acum se individualizează în cadrul alaiului personajul *mamei*, care, în variantele actuale ale obiceiului, mimează o suferință intensă : „apu plîngea mama, saraca, o ducea di subțiori..., nu mai putea : Ieni, băietu mami, / Drăguța mami, / Un'si ti mai găsasci mama de-acu ?“⁹². Ceea ce se poate constata astăzi este că bocetele au înlocuit integral incantația, preluîndu-i funcționalitatea.

Pe drum, atît atunci cînd se duc să îngroape Caloianul, cît și la întoarcere, membrii cortegiului sînt stropiți cu apă de către săteni : „Oaminii ni udau și strigau : -Mori sășiti, si vii ploai, / Mori sășiti, si vii ploai !“⁹³. De asemenea, era udată din belșug și figurina. Aspersiunea este esențială în cadrul ritualului. Ea are scopul de a provoca, prin imitație, căderea ploii, revitalizînd astfel, mana ogoarelor.

Alegerea locului de îngropare a păpușii indică aceleași rosturi magice. Se credea, astfel, că dacă este îngropată lîngă fîntînă sau pe malul unei ape, ca și atunci cînd era aruncată în fîntînă ori într-un pîriu, păpușa va aduce în mod necesar ploaie. În zona Galașilor, darea pe apă a păpușii se face cu un fast deosebit. Împodobită cu flori și cu lumînări aprinse, ea este așezată pe

⁸⁸ Inf. Lupu Maranda, 42, 4, a, satul Negriștești, jud. Galați (Mg. 519, I, 14).

⁸⁹ Satul Ivești, jud. Vaslui. *Aneză-cestionar*.

⁹⁰ Inf. Cheșcu I. Elena, 46, n, a, satul Broscăuți, jud. Botoșani, (Mg. 475, I, 27).

⁹¹ J.G. Frazer, *op. cit.*, p. 70—71.

⁹² Tulucești—Galați (Mg. 379, I, 21).

⁹³ Inf. Manolache Virginia, 52, 3, a (Mg. 441, I, 31).

firul central al apei și supravegheată, pentru a pluti cât mai mult timp⁹⁴. Prin satele din nordul Moldovei se crede chiar că ploaia va veni cu viteza cu care plutește figurina pe apa respectivă: „numai ci avem grijă ca păpușa ceea și n-o apuci *doliile* (virtejuri de apă), e-apu vini ploai cu cheatri“⁹⁵. Mobilurile îngropării efigiei la crucile drumului⁹⁶, pe o tarla⁹⁷, sub pădure⁹⁸, la hotarul satului⁹⁹, la cumpăna apelor¹⁰⁰, ori pe vârful celui mai înalt deal din preajmă¹⁰¹ sînt mai complexe. Astfel, îngroparea la *crucile drumului* poate fi considerată un act de întărire a vrăjii de ploaie, cadavrul secetei fiind legat cu un *nod* terestru. În *tarla* se indică locul spre care este chemată ploaia și implicit rodnicia. Cînd figurina este dusă la *hotarul satului*, intenția este de a suplimenta actul magic al îngropării: pe lîngă scoaterea secetei de pe acest tărîm, se sugerează și îndepărtarea ei de pe teritoriul limitat al satului. Îngroparea *sub pădure, pe deal*, și, mai ales, *la cumpăna apelor* are drept scop aducerea grabnică a ploii din locuri cu umiditate sporită. Dealul ca loc de întilnire cu ploile este deslușit conturat într-un bocet pentru *Ploaia*, din Erbiceni—Iași: „Surioari, surioari, / Te-am adus în vârful dealului, / Tăti ploii cari-or vini, / Surioari, / La noi, surioari, si li trimet, / Ci la noi ii mari foc și săciti!“¹⁰². Îngroparea *la marginea cimitirului*¹⁰³ reprezintă, fără îndoială, o ipostaziere tîrzie a obiceiului, cînd ritul agrar ajunge să se identifice întru totul cu cel funebru. Sub influența bisericii, în satele cu populație catolică mai ales, efigia Caloianului se îngroapă lîngă o troiță¹⁰⁴.

După ce înmormintează păpușa, participanții la ceremonia joacă o horă rituală în jurul mormintului¹⁰⁵, rotindu-se de trei ori, apoi se reîntorc la casa de unde au pornit, pentru a lua parte la un simulacru de praznic. În mai multe localități din nordul și centrul Moldovei însă, praznicul nu este improvizat, ci se organizează după toate rînduielele cerute de riturile funerare.

De regulă, păpușa este dezgropată după trei zile, mai rar după patru, uneori chiar după șapte săptămîni. După dezgropare, ea este aruncată într-o fîntînă, dată pe o apă curgătoare sau este ruptă în bucăți și presărată pe ogoare. Explicațiile ce se pot da dezgropării Caloianului sînt variate. Mai întîi — avînd în vedere că în aceste cazuri imersiunea este similară cu inhumarea — prin repetarea îngropării se întărește gestul ritual. Apoi, dezgroparea poate fi considerată și o încercare de dezlegare a vrăjii, mai ales atunci cînd fenomenul meteorologic dorit se produce, dar este pe punctul de a deveni dăună-

⁹⁴ Satul Băltărești, jud. Galați. *Anextă-cestionar*.

⁹⁵ Satul Huțani, jud. Botoșani. *Anextă-cestionar*.

⁹⁶ Inf. Puiu V. Aglaia, 62, 4, a, satul Băiceni, com. Cucuteni, jud. Iași (Mg. 482, I, 15).

⁹⁷ Satele Dolheștii Mari și Rotopănești, jud. Suceava. *Anextă-cestionar*.

⁹⁸ Satul Podișor, jud. Suceava. *Anextă-cestionar*.

⁹⁹ Satele Agafton, Broscăuți și Rînghilești, jud. Botoșani, Erbiceni—Iași, Ștefan cel Mare—Neamț. *Anextă-cestionar*.

¹⁰⁰ Satele Bajura, Oroftiana și Eșanca, jud. Botoșani. *Anextă-cestionar*.

¹⁰¹ Satele Rediu, Rădăuți Prut și Ștefănești, jud. Botoșani, Grumăzești—Neamț și In Horodniceni—Suceava. *Anextă-cestionar*.

¹⁰² Satul Erbiceni—Iași (Mg. 435, I, 2).

¹⁰³ Satul Odaia Bursucani, jud. Vaslui (Mg. 184, I, 15).

¹⁰⁴ Satele Cașin și Oituz, jud. Bacău. *Anextă-cestionar*.

¹⁰⁵ Această horă—care se face în mai multe localități din sudul Moldovei, sporadic și în părțile de nord—amintește de petrecerea ce se organizează (uneori chiar în preajma cimitirului) după înmormîntarea tinerilor nelumiți.

tor¹⁰⁶. În fine, ruperea sau sfărîmarea păpușii în bucăți și împrăștierea ei pe ogoarele obștei sătești pare să reprezinte un simulacru al sacrificiilor umane ce se efectuau pentru mana cîmpului¹⁰⁷. Cunoscute în cele mai îndepărtate ținuturi ale lumii, sacrificiile umane în scopuri fertilizatoare au culminat la pawnei și azteci, care ucideau tineri pentru grîul nou și vîrstnici pentru grîul în pîrg¹⁰⁸.

Documente etnologice descoperite în spațiul moldovenesc atestă că și la noi, într-o perioadă foarte îndepărtată, riturile de asigurare a rodniciei ogoarelor au avut la bază sacrificii umane. Iată mai întii relatarea lui Amarghioalei I. Constantin, de 79 de ani, din satul Brăești—Botoșani, care prin 1913 a asistat în satul natal (Virfu Cîmpului, jud. Botoșani) la un obicei de ploaie ceva mai deosebit : „Iaram băiet din vo zăși ani, acasă, uni m-an născut, la Virfu Cîmpului. Aculó am crescut. Și nu ploua și obișeu iara așa, aculó în sat : sî făse unu mort, îl dușé cu năsălia si-l da în Sîreti. Eu am văzut cum s-o făcut ci-i moartí o fatí. Iarau vo patruzăși aculó, și feti și băieț, seava mări mari ca mini. O făcut-o pi fata șeea ca nireasi, o gătit-o la o casí de-aculó, o pus-o pi năsălii, o-nvălit-o, s-o făcut unu dascil, unu popí, șíté, și ne-an dus tăț cu prohodu, așa. Iara cam vo trii suti di metri pînî la apa Sîretiului. Cîn am aziuns la Sîreti, o răsturnat-o în Sîreti. Fata o știut si-noati ș-o ișit pi mai la vali. O-notat ș-o ișit. Fata avé cam paisprizăși-șinsprizăși ani“¹⁰⁹. Același tip de ritual, de data aceasta numit *Mama ploii*, se organiza în satul Udești—Suceava : „Viné cu copčila la vali ; zic : — Și-i acolu, tu ? An zis citră veșina ; zîși : — O făcut fimeili la geal pe-o copcili moartí ș-o duc la vali, ci n-o plouat. [...] O prifacut-o moartí ; ie iara zii, da, ș-o-mpodobit-o ș-o pus-o acolu ș-o tîriie c-on cărușior, ci n-o pué duși alcili copčili mai mari“¹¹⁰. Un obicei de aceeași factură se practica și în satul Frasin, zona Gura Humorului : „Tot ca să vie ploaie, fete despletite, numai în cămașă, duceau pe o scară pe o altă fată. În față mergea una cu o cruce din lemne, niște bețe cu batiste (ca la înmormintare). Mergeau așa și boceau pînă ajungeau la o apă curgătoare. [...] Cînd ajungeau la apă, aruncau scara cu tot cu fată în apă“¹¹¹. Tot în județul Suceava, în satul Chilișeni, „cîn nu ploua, lua o fatí di triisprizăși-paisprizăși ani ș-o-mbraca nireasi ș-o puné pe-o scari, așa ; așaza pe-o scari on covor frumos ș-o puné acolu pi covoru șeala și merže lumea plîngînd, beșînd așa, în urma ii. Și cîn aziunzé acolu la marzina api, la Suceava, acolu o da în api. Ș-apu tăț, cîn o da, tăț plînzé : vai di mini, ci s-o dus, și s-o-neacat ! Și dupa șe-o da acolu, ie rapidi numa sáré în sus. [...] Pi urmî, avem haini pintru dînsa, avem prigătít s-o-mbrăcăm napoi. Hainili așeala di nireasi li da pi api“¹¹².

¹⁰⁶ O credință populară spune că atunci „ciud se înecă cineva, va ploua 40 de zile“.

Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, „Socec“, 1915, p. 274.

¹⁰⁷ Această idee revine de mai multe ori în *Creanga de aur* a lui J.G. Frazer. Vezi, mai ales, vol. III, p. 286—287. Vezi, de asemenea, H. Hubert și M. Mauss, *Mélanges d'histoire des religions*, Paris, „Félix Alcan“, 1929, cap. *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice*, p. 56 ș.u.

¹⁰⁸ J.G. Frazer, *op. cit.*, p. 286 și 298.

¹⁰⁹ Satul Brăești, jud. Botoșani. *Aneză- chestionar*. (Vezi și Mg. 475, I, 25).

¹¹⁰ Inf. Mihăiescu Gh. Dommica, 74, 4, a, satul Udești, jud. Suceava (Mg. 550, I, 39).

¹¹¹ Satul Frasin, jud. Suceava. *Aneză- chestionar*.

¹¹² Inf. Gontaru C. Frăsina, 68, 5, a. (Mg. 555, I, 18).

După cum se poate constata, toate cele patru variante ale acestui tip de obicei, în care locul păpușii este luat de o ființă vie, pledează, fără echivoc, în favoarea ideii că ne aflăm în fața unui *simulacru de sacrificiu uman*. Revenirea ritului la formele sale primare pare să se producă în perioade de grea cumpănă pentru viața oamenilor. Un astfel de moment l-a constituit seceta din anul 1947, care în Moldova a avut efecte dezastruoase. Desigur nu întimplător, perioada respectivă coincide cu o puternică recrudescență a unor rituri de fertilitate arhaice, dintre care se detașează cele de tipul simulacrului de sacrificiu uman. Situația limită în care se aflau oamenii a dus — în satul Știrbăț din județul Suceava — la realizarea celei mai complexe ipostazieri a acestui obicei. Într-o zi dinainte stabilită, satul întreg era antrenat în săvârșirea unor practici cu scopuri fertilizatoare : pe de o parte, țarinile erau străbătute de un convoi imens, în care oameni de toate vîrstele, purtînd în mîini obiecte de cult, participau la un ceremonial religios ; pe de altă parte, flăcăi și fete, organizați într-un convoi funebru, simulînd moartea unei fete mari, se îndreptau spre apa Sucevei. Se alegea o fată de 17—18 ani, care era recunoscută în sat pentru cumînțenia ei. Fata era îmbrăcată mireasă, iar patru feciori o duceau pe năsălie. Undeva în cîmp, aproape de apa Sucevei, cele două convoaie fuzionau, iar preotul și ceilalți slujitori bisericești oficiau slujba religioasă ca pentru un mort adevărat. Cînd ajungeau la locul numit „Coada malului“, acolo unde apa Sucevei era foarte adîncă, se făcea slujba de pe urmă, după care fata era aruncată în apă, iar cei prezenți se reîntorceau la casele lor. De reținut că fata nu trebuia să iasă din apă tot pe acolo pe unde fusese aruncată¹¹³.

Deosebit de sugestiv este și scenariul unui obicei de ploaie ce se practica, la sfîrșitul secolului trecut, în satul Lișna, din fostul județ Dorohoi. Aici se făcea o păpușă „cu mîini, cu picioare“, ce înfățișa „pe o fată mare și frumoasă, de zîndă, a unei împărătese care era odată pe pămînt“. O fată îmbrăcată în straie frumoase ținea păpușa în mîină, pe pămînt. „Sara, trei fete de la alte case vin și o fură de lîngă mama ei. Mama ei, cu alte două-trei fetițe, se ia la sfadă și chiar la trîntă cu cele ce au furat păpușa. Aceli ei au furat păpușa, la mormînt, o izbesc în pămînt ca s-o omoare și apoi i-o dă mamei păpușei ; aceasta plînge că i-a omorît fata. [...] Cîn au vîrit [păpușa] în mormînt, mama păpușei a căzut leșinată pe pămînt. Cînd fetele au gătit-o de înmormîntat, se fac că dau peste mama păpușei, leșinată, și odată aruncă cofița de apă peste ea“¹¹⁴. Este evident că acțiunea dramatizată a acestei variante de *Caloian* sugerează răpirea victimei pentru sacrificiu, fapt ce rezultă și din opoziția disperată a mamei ei. Din acest punct de vedere, obiceiul se alătură celorlalte cinci variante în care ideea sacrificiului uman este exprimată cu toată claritatea. Înrudirea cu alte rituri de fertilitate este vădită și în scena simulării leșinului, scenă ce apare aproape neschimbată în obiceiul *Crățelele*, practicat de românii din Banatul sîrbesc¹¹⁵.

¹¹³ Informațiile ne-au fost furnizate de Eugenia Gh. Capră, 70, 3, a. Ele au fost confirmate întru totul, ba chiar îmbogățite cu detalii, de mai mulți locuitori din satul Știrbăț. Mulțumim și pe această cale istoricului Veniamin Ciobanu care, cu ani în urmă, ne-a semnalat acest interesant obicei.

¹¹⁴ Nicolae Densușianu, *Răspunsuri...*, Ms. 4 559, p. 182—183.

¹¹⁵ Cristea Sandu, *Les „Princesses“ (Crățelele), un culte païen d'origine da ce, chez les Roumains (Valaques) de Serbie de N—E et de Bulgarie de N—O*, în „Makedonski folclor“, VI nr. 12, Skopje, 1973, p. 81—85.

Din analiza formelor pe care le prezintă *Caloianul* în Moldova se constată puternica înrîurire exercitată asupra acestui obicei de ritualul funebru. Privitor la identitatea personajului imaginat de efigie, acesta a fost asociat atît cu *seceta*, *mama secetei*, *fiica secetei*, cît și cu *ploaia*, *mama ploii*, *fiica ploii* etc. După credința populară, moartea figurinei va aduce ploaia sau, potrivit celor mai multe atestări, va provoca o supărare atît de mare mamei ei, încît lacrimile acesteia se vor abate asupra pămîntului sub formă de ploaie. Peste străvechea concepție despre sacrificiul adus zeului vegetațional, s-a suprapus credința că spiritele morților pot să aducă sau să împiedice căderea ploii, după bunul lor plac¹¹⁶. În ierarhia acestor spirite, sufletele morților tineri, nelumiți, sînt investite cu puteri mai mari. Ei sînt rugați să readucă ploaia de pe alte tărîmuri : „Surioarî, un'te-i duci, / Cu ploaia di te-i întîlni, / La noi, surioarî, s-o trimeț, / Si udi, surioarî, pomîntu !”¹¹⁷, sau : „Fata mamî călătora, / S-o dus pi o apă mari / Și sî va întoarci e-o ploai mari !” (Huțani, jud. Botoșani). Simbioza cu riturile funerare este vizibilă în importanța ce se acordă îndeplinirii fiecărui moment din ceremonialul înmormîntării (doliu, priveghi, pomeni, popasuri, punți, colivă, praznic etc.), dar și în unele practici auxiliare, cum ar fi stropirea cu apă a mormintelor proaspete din cimitir : „Pi urmî [după ce se îngropa păpușa] luam apă și ni dușem la șimitir și turnam pi morminti, cari iarau atunși proaspiț morț”¹¹⁸. Semnificative, în acest sens, sînt și unele credințe referitoare la legătura dintre morți și starea vremii. Se crede, astfel, că dacă cineva a murit fără luminare, trebuie udat, pentru că altfel ar aduce seceta : „La noi o adus pi unu cari o murit în spital la Darabani și, cînd l-o trecut hotaru, o uitat și-l udi cu apă și di asta-i săciti”¹¹⁹. În special decesele în urma unui accident erau socotite că perturbă echilibrul fenomenelor atmosferice : „Dacă moare cineva de moarte năprasnică în păduri, la înmormîntarea lui vor fi ploai mari”¹²⁰.

Mult mai viguroase în Moldova riturile funerare au asigurat perenitatea *Caloianului*, punînd în slujba aceluiași scop — provocarea ploilor, a manei ogoarelor în genere — mijloace noi. În spațiul de care ne ocupăm, el este cel mai răspîndit și mai cultivat rit de fertilitate. Prin toate componentele sale, *Caloianul* reprezintă supraviețuirea unui străvechi obicei, poate tracic¹²¹,

¹¹⁶ Complexul credințelor primitive despre implicarea sufletelor celor morți în provocarea secetei, a furtunilor, ploilor, fulgerelor etc. este foarte bine reprezentat la cele mai diferite populații de pe glob. Cf. J.G. Frazer, *La crainte de morts*, Paris, 1934, capitolele IV și V.

¹¹⁷ Satul Erbiceni — Iași (Mg. 435, I, 2).

¹¹⁸ Satul Miletin — Botoșani (Mg. 486, I, 32).

¹¹⁹ Satul Concești, jud. Botoșani, *Aneră- chestionar*.

¹²⁰ Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 271.

¹²¹ În legătură cu originea, vechimea, aria de răspîndire, ca și cu alte aspecte ale obiceiului, vezi : I.A. Candrea, *Iarba fiarelor*. Studii de folclor, București, „Cultura națională”, 1928, p. 92—99 ; Petru Caraman, *Folclor românesc în engleză. Contribuție critică asupra folclorului român în străinătate*, în „Arhiva”, XLII, 1935, nr. 3—4, p. 183—186 ; G. Ivănescu, *O influență bizantină sau slavă în folclorul românesc și limba românească : Caloianul*, în „Folclor literar”, I, Timișoara, 1967, p. 13—23 ; Ion Mușlea, Ovidiu Birlea, *Tipologia folclorului*. Din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu, București, „Minerva”, 1970, p. 366—373 și 482—484 ; Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea* : Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, București, „Minerva”, 1976, p. 222—226 ; Dumitru Pop, *Contribuții la studiul Caloianului* (vezi nota nr. 75) ; Ovidiu Birlea, *Folclorul românesc*, I, București, „Minerva”, 1981, p. 395—403 ; Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Actualitatea unei teme etnografice și de folclor : Obiceiurile agrare*, în „Anuarul de folclor”, III—IV, Cluj-Napoca, 1983, p. 101—110.

dar nu este lipsită de temeii nici supoziția că ar avea o origine indo-euro-peană¹²², mai ales că, în forme aproape identice cu ale noastre, obiceiul este cunoscut atât la populațiile caucaziene¹²³, cât și la indieni¹²⁴.

Un rit de ploaie mai puțin răspândit în Moldova sub forma sa inițială este *Paparuda*. Cunoscut sub nume ca *Paparudă*¹²⁵, *Papaludă*¹²⁶, *Papalungă*¹²⁷, *Păpălușă*¹²⁸, *Papahulă*¹²⁹, *Păpădiile*¹³⁰ sau *Mama ploii*¹³¹, obiceiul tinde să fie asimilat aproape în totalitate, de cortegiul *Caloianului*. O dovadă elocventă în acest sens este și confuzia ce caracterizează răspunsurile celor mai mulți dintre informatorii chestionați : „Paparudele sau, cum se mai numesc, *Păpădiile* sînt niște *păpuși* care se fac atunci cînd este secetă și se duc peste hotar și se îngroapă“¹³² ; „Paparudele sînt *păpuși* făcute de copii, îngropate în țarină“¹³³ ; „sînt niște *păpuși* cari li fac cophii și li-ngroapă în afara satului“¹³⁴ ; „Celi ci umbli cu Caloianu“¹³⁵ ; „Niște *păpuși* din cîrpă“¹³⁶ etc. În zonele sudice ale Moldovei, Vaslui și Galați, Paparudele fac parte din alaiul Caloianului, figurina fiind purtată de fete mari, îmbrăcate în boz verde, care sînt udate pe tot parcursul drumului. Alteori, Paparudele se fac imediat după ce s-a îngropat Caloianul¹³⁷. În unele sate gălățene, însuși actul stropirii cu apă se numește *Paparudă* : „Se zice Paparudele cînd tinerii se udă cu apă, ca să se dezlege ploile“¹³⁸.

În ciuda faptului că obiceiul nu se remarcă printr-o puternică autonomie și nici prin complexitate, alaiurile *Paparudelor* din Moldova relevă o tipologie bogată. Ele se constituie din :

I-a. Fete mari, de 15—18 ani, îmbrăcate cu frunze și panglici multi-culore ;

¹²² Vezi Slobodan Zeđević, *Germain. (Coutume printanière pour invoquer la pluie)*, în „Makedonski folclor“, VI, nr. 12, Skopje, 1973, p. 155—157.

¹²³ Dăm mai jos descrierea unui rit de ploaie de la cerchezii șapsugi, penținți marea lui asemănare cu *Caloianul* nostru : „Altă modalitate magică de a atrage a ploii era plîmbarea cu o păpușă confecționată dintr-o lopată de lemn și îmbrăcată în strale femeiești ; această păpușă, denumită *hafe-guașe* (prințesa lopată), era purtată de fete prin cătun și, lingă fiecare casă, era udată cu apă ; pînă la urmă era aruncată în rîu. Ritualul era executat numai de femei, iar dacă întimplător un bărbat le ieșea în cale, era prins și aruncat și el în pîrîu. Trei zile mai tîrziu, păpușă era scoasă din apă, dezbrăcată și sfărîmată“ (S.A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii*, traducere de I. Vasilescu-Albu, cuvînt înainte de Paul Popescu-Neveanu, București, Editura Politică, 1976, p. 200).

¹²⁴ J.G. Frazer, *op. cit.*, p. 57.

¹²⁵ În majoritatea localităților cercetate. Apariții mai rare s-au înregistrat în județele Iași și Neamț (mapa 878).

¹²⁶ Satul Schitu Duca, jud. Iași. *Anevă- chestionar*.

¹²⁷ Satul Perieni, jud. Iași (*Anevă- chestionar*) și Arbuerea, jud. Botoșani (Mg. 568, I, 11).

¹²⁸ Satele Laza și Rîșnița, jud. Vaslui. *Anevă- chestionar*.

¹²⁹ Satul Prisecani, jud. Iași, *Anevă- chestionar*.

¹³⁰ Satele Ibănești și Rediu—Rădăuți Prut, jud. Botoșani. *Anevă- chestionar*.

¹³¹ Satul Măzănăiești, jud. Suceava. *Anevă- chestionar*.

¹³² Satul Ibănești—Botoșani. *Anevă- chestionar*.

¹³³ Acest răspuns s-a primit din mai multe localități aparținînd județelor Bacău, Iași, Suceava și Vaslui (mapa 878).

¹³⁴ Satul Agăș, jud. Bacău, *Anevă- chestionar*.

¹³⁵ Satul Pupezeni, jud. Galați. *Anevă- chestionar*.

¹³⁶ Satul Alexești, jud. Iași. *Anevă- chestionar*.

¹³⁷ În mai multe localități din jud. Galați (mapa 878).

¹³⁸ Satele Corni, Corod, Cudalbi și Rediu, jud. Galați. *Anevă- chestionar*.

- b. Femei de 30—35 de ani, îmbrăcate cu frunze mari ;
- c. Femei însărcinate, mai ales femei care nasc prima dată sau fete „greșite“ ;
- d. Fetețe de 10—13 ani, îmbrăcate cu boz, brusturi sau lobodă ;
- II-a. Un bărbat „cari iara tari“¹³⁹, sau doi bărbați cu haine și căciuli din boz ;
 - b. Băieți de vreo 9—10 ani, îmbrăcați cu boz de la mijloc în jos, sau înfășurați într-un cearșaf¹⁴⁰ ;
- III-a. Fete și flăcăi, îmbrăcați în haine obișnuite, care nu fac altceva decât se udă cu apă ;
 - b. Oameni de toate vârstele, bărbați, femei și copii, care se stropesc cu apă între ei. Trebuie menționată, de asemenea, și forma degradată a obiceiului, colportată de țigani. Un interes aparte suscită, desigur, tipul II-a, care se aseamănă, pînă la identitate, cu *Singeorzul* ardelenesc¹⁴¹. Salturile bărbaților costumați în *Paparude* sînt însoțite, la Prisecani—Iași, de formule versificate, precum : „Sar în sus ca nourii, / Si răzbați ploili !“.

Toate sursele de informații avute în vedere atestă că obiceiul de care ne ocupăm s-a practicat la o zi fixă, în a patra joi după Paști, la Rusalii, zi cunoscută și sub numele de *Paparudă*. Confuzia cu *Caloianul* și chiar fuzionarea celor două practici ar putea fi pusă în legătură cu denumirea dată acelei zile, ca și cu faptul că se celebră deodată. Ne întrebăm, totuși, dacă nu cumva fenomenul contopirii celor două obiceiuri nu este de dată recentă, așa cum s-ar părea, ci ecoul unei realități străvechi, cînd va fi existat un singur rit, complex și unitar, un rit de fertilitate ce se practica ori de cîte ori era necesar și nu la o dată fixă, cînd poate condițiile climaterice nu-l reclamau. Cert este că, în zilele noastre, obiceiul *Paparuda* din spațiul moldovenesc este puternic influențat de *Caloian*, încît presupusele sale variante arhaice sînt tot mai greu de reconstituit. În majoritatea localităților din Moldova, cele două scenarii s-au contopit într-un ceremonial amplu, amintind de cortegiile lui *George cel verde*¹⁴² din centrul Europei.

În mentalitatea rurală arhaică, alungarea ploilor și, îndeosebi, a grindinelor putea fi asigurată într-un timp scurt și cu rezultate dintre cele mai favorabile, de către *solomonari*¹⁴³. Creația populară din Moldova le atestă prezența sub denumiri ca : *sodomonari*¹⁴⁴, *solemonari*¹⁴⁵, *solomoni*¹⁴⁶, *șolomonari*, *șolomon*¹⁴⁷ și *grinșinari*¹⁴⁸. Amintind, așa cum arăta Traian Herseni¹⁴⁹, de străvechii *skistai*, pomeniți de Strabon la geto-daci supranumiți și „călători pe nori“, *solomonarii* învățau dintr-o carte anumită cum să îndepărteze grindina,

¹³⁹ Satul Prisecani, jud. Iași. *Anexă- chestionar* (Mg. 463, I, 11).

¹⁴⁰ Satul Tuțora, jud. Iași. *Anexă- chestionar*.

¹⁴¹ Vezi Ion Cuceu, Maria Cuceu, „*Singeorzul*“ — un ritual mana în folclorul românesc, în „Anuarul de folclor“, II, Cluj-Napoca, 1981, p. 201—214.

¹⁴² J.G. Frazer, *Creanga de aur*, I, p. 265—270.

¹⁴³ Vezi Ion Talos, *Solomonarul — în credințele și legendele populare românești*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, t. XXV, Iași, 1976, p. 39—53.

¹⁴⁴ Satul Ilișești, jud. Suceava. *Anexă- chestionar*.

¹⁴⁵ Satul Covasna, jud. Iași. *Anexă- chestionar*.

¹⁴⁶ Satul Heleșteni, jud. Iași. *Anexă- chestionar*.

¹⁴⁷ Satul Oituz, jud. Bacău. *Anexă- chestionar*.

¹⁴⁸ Satul Săvinești, com. Poiana Teiului, jud. Neamț. *Anexă- chestionar*.

să oprească ploile și chiar cum să încalce balaurii. Știința lor trebuia să fie dublată însă de acumularea unor obiecte cu virtuți magice : „Solomonarii iaciti din și si fac ii : cîn si puiesc șarpēii, ii si strîng mult gramadi ș-apu fac spumi tăt la gurî și din spumili-așeale si fași-o pietrișici, din tati spumili-așeale : și cari-o ie pietrișica așeaa, de-o poati lua di la dînși ș-o-nghiti, si fași *solomonari*. Ș-apu ari puterea șeaa, fași : bači piatra, fași pozni, încalci pi balaur ; nă-l mușci balauru, nu, nu, cî-i solomonar, el îi stăpin, si sui calari ca pi cal pi dînsu“¹⁵⁰. Solomonarul este considerat învățacelul lui Solmon, regele biblic care și-a cucerit, în folclorul mai multor popoare europene, faima de mare vrăjitor¹⁵¹. La români el este considerat ca un asistent al Sfîntului Ilie (corespunzînd Sfîntului Gherman din credințele populare ale sîrbilor și bulgarilor¹⁵²), sau chiar ca un substitut al acestuia¹⁵³. La Straja—Suceava, femeile bătrîne care pretindeau că știu să alunge ploaia cu gheață ieșeau afară și se adresau către nori astfel : „Si nu vie Solomon, si meargi pi paduri !“¹⁵⁴.

Solomonarul legendar este un personaj straniu, cu înfățișare de ascet : „ceva așa... ca om, on schilet, da, slab și galbîn și urît, c-o carti mari susuoari ș-on căpăstru-n mîni“¹⁵⁵. Cînd își pierd balaurii cu care călătoresc, solomonarii trebuie să citească trei zile și trei nopți, într-un anumit loc, ca să-i poată prinde. Amintirea acestor „călăreți de balauri“ este încă vie în memoria unor inși din colectivitatea folclorică. Un solomonar călare pe balaur ar fi fost văzut în satul Audia (azi Hangu), din județul Neamț : „Da cîn s-o rădicat, niști oameni nu știu cu ce-o tras, c-o armî sau nu știu cu ce-o tras după dînsu. [...] Ș-o lasat on nor de-o-necat giumatî—Audia ! Ș-apu el o plecat calari pi balaur“¹⁵⁶. În aceeași zonă, la Săvinești—Poiana Teiului, un descîntec de oprit ploile este adresat, de asemenea, solomonarului, numit și *grindînar* : „Aho ! Aho ! / — Sumanari, grînginari / Strîngi friul tău, / Nu-l lasa, / Du-o prin mări, / Du-o prin țări, / Du-o prin stînci, / Du-o prin văi adînci, / Si rămii țărnilii noastre / Curaçi, luminaçi, / Cum is gi Maica Domnulu i lasaçi, / Aho !“¹⁵⁷.

În prezent, vrăjile, puse altădată pe seama celor ce-și dobîndiseră cunoștințele în școlile de solomonarie, sînt săvîrșite de mai mulți inși, asupra lor transferîndu-se și denumirea de solomonari. Noii solomonari nu mai citesc dintr-o carte și nici nu călăresc balaurii, obiectele lor miraculoase fiind o *vărguță* sau *trei bețe de alun* „cu care s-au despărțit șerpîi“ (Ibănești—Botoșani), sau „cu care s-a despărțit o broască de gura unui șarpe, fără să fi fost omorîtă“ (Albele—Bacău). Mai rar se folosesc crenguțe de soc, de salcîm sau de măr

¹⁴⁹ Traiana Herseni, *Le dragon dace*, în „Ethnologica“, București, 1979, p. 19.

¹⁵⁰ Inf. Almășanu I. Const., 78, 5, a, satul Poiana Largului, jud. Neamț (Mg. 248, I, 5). Practici asemănătoare sînt atestate în satele Șipoteni și Cordăreni, jud. Botoșani, inf. Budeanu Gh. Valeria, 64 de ani (Mg. 567, I, 6). În legătură cu piatra ce se face din spumele șerpilor, vezi și Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 23.

¹⁵¹ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, „Albatros“, 1983, p. 651.

¹⁵² Slobodan Zečević, *op. cit.*, p. 155.

¹⁵³ Prin atributele sale este înrudit cu Gebeleizis, în măsura în care rosturile divinității geto-dacice au fost preluate de Sfîntul Ilie, divinitate creștină atît de sincretică. (Vezi și V. Kernbach, *op. cit.*, p. 646).

¹⁵⁴ Satul Straja, jud. Suceava. *Aneaxă-cestionar*.

¹⁵⁵ Inf. Amarinci Gh. Elena, 70, 4, a, satul Buhalnița, jud. Iași, (Mg. 243, I, 28).

¹⁵⁶ *Idem*.

¹⁵⁷ Satul Săvinești, com. Poiana Teiului, jud. Neamț. *Aneaxă-cestionar*.

dulce. Creanga de alun este socotită, în folclor, a fi investită cu virtuți acvatice : „dacă ai în mână mlăz de alun, cli și întoarși supri izvoari“ (Rînghilești — Botoșani). La rîndul lor, broasca și șarpele, atît prin atributele reale (trăiesc în locurile umede), cît și prin simbolistica generată de ele în mitofolclor — de exemplu, șarpele simbolizează lumina meteorologică mobilă (fulgerul) sau statică (curcubeu)¹⁵⁸ — sînt animale implicate în fenomenele atmosferice.

În vraja alungării grindinei este inclus adesea și cercul magic : „se face un cerc în mijlocul curții, în care se înfige un topor“ (Tudor Vladimirescu — Galați) ; „se face un cerc mare pe nisip, în care se înscrie o cruce“ (Viforeni — Bacău) ; „se împrejmuește locul respectiv cu o sfoară de cîneșă și se descîntă mergînd de trei ori în jurul locului“ (Țibucanii de Jos — Neamț).

Eficacitatea actului magic este întărită de nuditatea rituală : „Burjoaia [Saveta Juravle] ieșea afară și-nconjura livada în pielea goală. Mergea îndărăt cu cîrja și cu pîni și sari. Sorocea din gură“ (Straja — Suceava) ; „Un bărbat care știe să descînte și să facă vrăji, se dezbracă în pielea goală, se viră sub un pod și oprește grindina“ (Țibeni — Suceava) ; „Omul care oprește ploile iese la hotarul satului, cînd vine ploaia, și se leapădă de haine“ (Mirosllovești — Iași) ; „Cu niște bețișoare de alun ; în pielea goală, se ducea cu bețele lîngă iaz și aducea sau oprea ploaia“ (Dracșani — Botoșani). În cazul primului exemplu se scotează și pe efectele magiei imitative, femeia mergînd îndărăt cu intenția de a întoarce ploaia. Pînea și sarea se folosesc în scop de „captatio benevolentiae“. În alte situații, gestul solomonarului care merge legat și cu un căluș în gură (Știubieni — Botoșani) reprezintă un act de magie homeopatică.

Ca și în cazul străvechilor rituri de alungare a ciumei și a holerei, pentru risipirea grindinei sînt utilizate virtuțile cîneșii : „au o pînză făcută dintr-un fuior de cîneșă ; o puneu pe trei bețe de alun, pe un cîmp unde erau trei movile“ (Corlata — Suceava). În special cămașa de cîneșă era utilizată în descîntecele pentru alungarea grindinei : „Fac cămeșa ghem și o aruncă în sus“ (Țirpești — Neamț) ; „Oameni bătrîni se despleteau, întorceau cămeșa pe dos și spuneau un descîntec. Făceau apoi cruce cu cămeșa spri păduri“ (Frătăuții Vechi — Suceava).

Cea mai simplă vrajă pentru alungat ploile cu piatră este înfigerea toporului sau a cuțitului în pămînt. Mai rar, se așează toporul cu tăișul în sus, dar în acest caz gestul este însoțit de un descîntec, pătruns și în folclorul copiilor : „Fugi ploaie, / Călătore, / Că te-ajunge / Sfîntul soare, / Cu un mai, / Cu un pai, / cu sabia lui Mihai, / Cu răstelul boilor, / Taie capul ploilor“¹⁵⁹. Într-un alt descîntec, grindina este trimisă spre alte tărîmuri : „Du-te, gheață, după stînci negre, / Unde cal negru nu nechează, / Unde cîine negru nu latră, / Unde miță neagră nu miaună, / Cocoș negru nu cîntă, / Unde pîine plămădită nu se mîncă“¹⁶⁰. Ultimul vers dezvăluie mesajul esențial al descîntecului, care este ocrotirea lanurilor de grîu.

Numeroase practici agrare secundare vin să completeze ansamblul riturilor legate de fertilitatea cîmpului¹⁶¹. Straturile magice inițiale — pornînd

¹⁵⁸ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 662.

¹⁵⁹ Satul Pojorlta, jud. Suceava. *Anexă- chestionar*.

¹⁶⁰ Satul Ceahlău, jud. Neamț. *Anexă- chestionar*.

¹⁶¹ Unele din aceste practici au în vedere exclusiv lanurile de porumb. Cea mai răspîndită, este legarea frunzelor sau a spicelor după ultima prașită : „La praștit, după și gâtem de-a doilea

din mezolitic și neolitic, de când odată cu ivirea vegeturii și cerealicurii¹⁶², s-a născut civilizația umană — se pot cu greu recunoaște din multitudinea adaosurilor ulterioare. Prin valoarea lor practică, obiceiurile de factură magică au avut un rol important în organizarea muncii și vieții comunității rurale. Nivelul magic, fundamentat pe credința că prin anumite gesturi simbolice oamenii pot obține recolte mai bogate, intră încetul cu încetul în desuetudine. Cele mai multe din elementele primitive au evoluat într-atît, încît și-au pierdut aproape integral caracterul și semnificațiile primare. Procesul de demagizare a riturilor se dovedește a fi ireversibil. Un complex fenomen de desacralizare le convertește treptat în practici spectaculare. Este un motiv în plus ca acum, cînd cercetările de teren se dovedesc încă extrem de fructuoase, să procedăm la adunarea și sistematizarea tuturor documentelor care sînt de natură să contribuie la reconstituirea cît mai exactă a acestui fascinant univers al spiritului nostru popular*.

COUTUMES AGRAIRES — UN TRAIT DOMINANT DE LA CULTURE POPULAIRE DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Du répertoire si riche et si intéressant des coutumes traditionnelles roumaines qui existent en Moldavie, les auteurs ont choisi quelques pratiques rituelles archaïques qui ont lieu à l'occasion de l'occupation fondamentale des habitants de ces lieux, c'est-à-dire l'agriculture.

L'étude se base, en premier lieu, sur un important fond de documents ethnologiques inédits qui se trouve dans les collections de l'Archive de folklore de Moldavie et de Bucovine.

Les problèmes qui y sont abordés divisent l'ouvrage en trois sections, sans que l'unité de son ensemble ait à souffrir. On y poursuit d'abord certaines coutumes agraires que l'on pratique pendant la période qui se trouve entre Noël et l'Épiphanie, dans le but de donner une certaine impulsion à la fertilité des champs.

L'analyse de quelques séquences de la poésie du *Plugușor* traditionnel suscite un intérêt tout à fait spécial, car les auteurs y déchiffrent des significations et des sens qui n'ont pas été soulignés jusqu'à présent dans notre littérature de spécialité. Il s'agit de l'identification de certains êtres mythologiques (*vătaful cerului*) de même que certaines personnifications de l'es-

leagam doi-trii popșoi cu mîna stîngî; leagam frunzili, știi. Și cîti șioturi fășeîn, atlea păpuș și si faci pi strujanu șeala" (inf. Botoșneanu C. Aglaia, 54 de ani, Arborea—Dorohoi). „Leagam numa c-o mîni, cu stînga, două șioturi di pănuși și li leagam intri eli, ca si si faci doi șucălăi pi strujan" (Bărbosu A. Maria, 57 de ani, Arborea—Dorohoi). „Cin gătem de-a doilea di prășit, leagam trii-patru popșoi intri dinși, ca si lezi bini tăt ogoru, si faci păpuș multi. Pi urmî luam țărni di zios, de-acul di sub popșoi șia legaș și dam țărna-n sus cu mîna, o zvîrlim în sus, și strigam : așa di mari si creascî popșoi ! Și cin dam cu mîna-n sus, rupem frunzili șeale leagati" (inf. Ailisoaie M. Maria, 60 de ani, Arborea—Dorohoi). „Leagam mai mulț popșoi frunzi di frunzi și dădem si trec pintri ii și zîsem : Cum nu pot treși amu di pănuși, / Așa si nu pot treși la toamni di pănuși" (inf. Sauciuc N. Elena, 71 de ani, Arborea—Dorohoi). În satul Dumeni, din comuna George Enescu, după ce se termina ultima prășilă, se făcea la capătul lanului un mușuroi de țărni din care luau toți prășitorii și aruncau în sus, pentru a crește porumbul mare și pentru a avea ploaie la vreme (inf. Adăscăliței C. Maria, 74 de ani). Tot în această localitate, „la porumb, la prășia de-a doua, după șe an ișit la capit, punem săpili zios una pisti alta și ne-așăzăm tăt cu țenunchii pi dînsli, ca si-i șii greu pomînt lui. Și cum i-i lui di greu, așa si si faci porumb mult și greu" (inf. Danalache I. Anica, 68 de ani).

¹⁶² Mircea Eliade, *Istoria credințelor...*, p. 37.

* Din dorința de a întregi imaginea obiceiurilor din categoria *Caloianului*, prezentăm în continuare principalele tipuri melodice care însoțesc practicile rituale analizate mai sus. Transcrierea melodiilor de pe benzile de magnetofon aparține etnomuzicologilor Florin Buceșcu și Viorel Brleanu.

prit du blé (zoomorphes et anthropomorphes) ces dernières étant étudiées aussi dans le contexte de certaines croyances et pratiques rituelles dont les échos sont parvenus jusqu'à nous.

Dans la deuxième partie de l'étude, les auteurs s'occupent de coutumes qui ont été pratiquées pendant des siècles dans l'intention d'assurer le déroulement des travaux agraires sous les meilleurs auspices. En partant d'amples recherches sur le terrain, dont les résultats sont mis en corrélation avec celles existant dans les études antérieures sur ce thème, on analyse ici des pratiques rituelles archaïques, comme par exemple *Caloianul*, *Paparuda*, *Mama ploilor*, *Mama soarelui*, *Seceta* etc. en réalisant ainsi pour l'espace moldave la première vue d'ensemble sur les coutumes respectives. Dans le cadre de cette section de l'ouvrage, les documents ethnologiques de la catégorie du *Caloian* se détachent par leur inédit et leur valeur exceptionnelle car ils attestent la pratique assez récente de certains *simulacres de sacrifices humains*.

La dernière partie de l'étude poursuit la présence des *Solomonari* dans les croyances et les pratiques rituelles agraires de Moldavie en insistant en même temps aussi sur une forme de magie homéopathique (le cercle magique, la nudité rituelle, la marque en arrière, le liage des mains, le bâillonnement de mains etc.) utilisée en vue d'une *captatio benevolentiae*.

L'annexe comprend les mélodies les plus répandues qui accompagnent les coutumes de la catégorie du *Caloian* et de la *Paparuda*.

CĂLUIANU

Negrițești, Gl.

Inf. *Lupu Maranda*, 42

Culeg.: L.C.

Mg. 519, I, 14

$\text{♩} = 84$

Je-ni, Je-ni Că-lu-ie-ni Dis-chi-di por-ti-fî-li și cur-gî ple-t-fî-li

MAMA PLOII

Miletin, Bt.

Inf. *Bosîncuș Gh. Savastîța*, 51

Culeg.: I.H.C.

Mg. 486, I, 32

$\text{♩} \approx 264$

Scoa-li, scoa-li ma-ma plo-ii și dischidi iz-voa-ri-li

CĂLUIANU

Tulucești - Gl.
Inf. *Tanase V Dumitru*, 56
Culeg: St. P.
Mo 374¹. I. 24